

Obiceiuri și artă populară

DIN OBICEIURILE LEGATE DE NAȘTERE, CĂSĂTORIE ȘI MOARTE ÎN SATELE VALEA TIMIȘULUI ȘI VÎRCIOROVA (CARAȘ-SEVERIN)

Studiind obiceiurile legate de principalele evenimente ale vieții omului am notat doar câteva momente și acțiuni în care omul participă la evenimente de răscruce ale vieții lui, ca erou principal, într-o ceremonie spectaculară, tradițională.

OBICEIURI LEGATE DE NAȘTERE

După credința populară unele trăsături fizice ale copilului sînt determinate de comportarea femeii gravide. De aceea îi sînt interzise o serie de activități. Acestea nu i se admite să se mire pentru că copilul se va naște cu semne. Dacă lovește cu piciorul în miță sau vite, micuțul va fi „flocos” (va avea păr pe corp). Nu primește nimic de la nimeni; i se interzice chiar să și mănînce, de exemplu, carne de animal omorît sau prune îngemănate, crezînd că va naște copii gemeni.

Mai de mult „mujerea încercată” (gravidă) nu avea timp să se îngrijească de starea ei. De aceea naștea copilul acolo unde se afla, la sălaș, pe cîmp, sau în cel mai bun caz acasă întinsă pe vatră. Ca să nască mai ușor, bea vin încălzit. Ea era ajutată de mamă, care îi făcea patul și de moașă, o persoană din neam, care tăia buricul copilului. După sfatul bătrînilor, nu era bine ca femeia lehuză să se scoale din pat mai curînd de trei zile.

Cînd începea să lucreze susținea burta cu un briu. În primele zile moașa îi aducea mîncare (tăitei, papricaș, pită) într-o „cotrărișoară” (coș) și scălda copilul în „troacă” (covată). În apa de scăldat punea un

„petec“ (bucătică de pînză) nu prea mare, sub capul copilului. Pînă la a șasea săptămînă se mai punea în apa de scăldat și cite o picătură din „molidvă“ (apă sfințită pusă într-un ulcior la gura căruia era introdus busuioc). Obținerea molitvei era datoria moașei. În legătură cu „lepădarea“ apei de scăldat existau niște reguli: aceasta trebuia să fie aruncată totdeauna în același loc, la un trandafir, niciodată la „ștreășina căși înainte de asfințitul soarelui“ și pe acea parte a trocii unde erau așezate picioarele copilului.

Copilul era ținut în „trochiță“ de lemn. Aceasta nu avea loc fix în casă: era așezată ori pe jos, ori pe masă sau pe pat și se căra în cap. Avantajul trochiței era că în ea se putea legăna (țuțuia) copilul. În trochiță se puneau paie sau fin învelit în așternut din pînză de cînepă, la cap avea o „pișerină“ iar copilul era învelit de o „cușmă“. Cușma era o „lăstrăviță“ de „straie“ (cergă) făcut „gurzui“ (cusut la capăt în formă de glugă), pentru picioarele copilului. După primul război mondial, în locul cușmei s-a folosit „pricovița“ (cuvertură de lină) ca așternut. Tot atunci a început să se folosească leagănul „de luat în cîrcă“ (pe spate). Leagănul este confecționat din coajă de tei cusut cu ață din coajă de tei și cu găuri pentru frînghii de luat în spate. În fundul lui sînt tăiate mai multe găuri pentru scurgerea urinei într-o tavă așezată dedesubt. Leagănul era cumpărat de la oameni din Armeniș și Rusca. Cînd femeia lucra la cîmp, lua în cîrcă copilul plîngăreț și îl legăna lucrînd mai departe.

Sugarul era îmbrăcat într-o „chimeasă“ (cămășuța) scurtă și infofolit în trei „dîrze“ (scutece), „înfășiat mindru“ cu o „fușie“ (fișie) din „șiptă“ (dantelă), cu picioarele și miinile legate la dormit pînă la șase luni, iar pe cap purta „căpiță“ (bonetă). Toate acestea, ca și cușma, erau procurate de moașă. Hăinuțele și scutecele spălate nu le lăsau afară după apusul soarelui, ca să nu plîngă copilul noaptea.

Copilul nebotezat se credea că este supus puterilor rele, supranaturale. De exemplu, el putea să fie de „diochiat“ (deochiat). Împotriva deocherii, îl apăra cu o cruciuliță așezată în troacă, crezînd că privirea respectivului va fi atrasă de cruciuliță. Copilul deochiat plîngea. Vindecarea o făcea o femeie, care știa să descînte, rostind cuvintele:

*„A plecat baba pe cale. Pe cărare
s-a întîlnit cu ghiocul în cale
și cine a ghiocheat, o crăpat.
Cine o rănuit, o plesnit.
Și copilul să rămînă luminat, curat...“*

Pe copilul nebotezat nu-l scoteau din casă și nici nu-l lăsau singur, iar dacă totuși trebuiau să-l lase, puneau sub perna de la capul copilu-

lui un cuțit. Cînd mama îl ducea peste apă, îi „locea“ (stroepea) apă la gură, la poale și peste copil. Cînd murea cineva, așezau un briceag la capul copilului, să doarmă liniștit, iar dacă-l aduceau la înmormîntare, trebuia să aibă culoarea roșie în îmbrăcăminte, ca să nu se îmbolnăvească de gălbenare.

Copilul îl botezau după una-două săptămîni. La botez luau parte: părinții, moașa și nănașa (acea persoană care i-a cununat pe părinții copilului). Pe drum copilul era dus de moașă, iar în timpul slujbei și la întoarcere, de nănașă. Botezul era plătit de nănașă și moașă. Nănașa aducea pentru copil o luminare de ceară învelită cu „crismă“ (un metru de pînză albă) înfășurată cu un caier de lînă precum și cu cîteva „motchițe de vol“ de diferite culori și cu flori. După botez, nănașa și neamurile luau parte la petrecere unde se servea carne, mălai, „curechi“, (varză acră) și „coleașă“ (cozonac).

Pentru vindecarea copilului bolnav cunoșteau o serie de rețete. Iată cîteva din ele: dacă copilul nu putea să doarmă i se dădea ceai din coajă de nucă sau mac; dacă copilul suferea de dureri de ochi, avea urcior, îl descîntau;

*„Urcior burcior, cit oi fi io cine
Atît să fi tu pe mine.
Cit oi fi o rață.
Atîta să fii pînă dimineată“.*

Între timp, cu un deget de la mîna dreaptă se făceau cruci la ochiul bolnavului. Pielea iritată era unsă cu „unsoare“ (untură de porc).

Mama întărca copilul după un an sau unele chiar după doi ani. Ea își punea o „farbă“ (vopsea) pe țîță — parcă ar fi sînge — și spunea: „Au tăiat-o nemții“.

Datele legate de ocrotirea sugarului le-am cules de la informatorii bătrîni. Mama de odinioară își însușea metodele și cunoștințele legate de naștere și de creșterea copilului de la femeile mai vîrstnice și de la moașă. Acestea simțeau datoria să redea tinerilor cunoștințele de credință urmărind evitarea și vindecarea bolilor.

După cum constatam în cursul culegerii datelor, majoritatea bătrînilor de azi nu mai cred în practici superstițioase, vorbind cu oarecare rețineră de ele. Obiectele tradiționale sînt înlocuite cu cele din comerț, rămînînd numai cîteva, cum ar fi leagănul, care se mai menține și azi. Din ce în ce se pierd și practicile superstițioase. Paralel cu școlarizarea, educația științifică elimină credințele mistice, iar rețeaua de ocrotire a sănătății, străduindu-se să satisfacă necesitățile sanitare, cîștigă încrederea populației. Între obiceiurile de botez se constată punerea unui mare accent asupra petrecerilor.

OBICEIURI LEGATE DE CĂSĂTORIE

Nunta din Valea Timișului se caracterizează printr-o serie de credințe, obiceiuri specifice și ceremonii. O parte din acestea au semnificație simbolică, urmărind scopul de a asigura fertilitatea și în general fericirea, bunăstarea celor căsătoriți.

Principalele ocazii de apropiere a tinerilor erau jocurile organizate în zilele de sărbători în „zăvoi“ și în „săliș“, în aer liber, unde luau parte începînd de la vîrsta de zece ani. Același rol avea și claca, care se desfășura în mare veselie. După vîrsta de doisprezece ani era admis ca fata să se mărite.

Peșitul era îndatorirea părinților junelui. Răspunsul se dădea a doua zi. Dacă fata era de acord, părinții ei spuneau: „da, cu toată plăcerea, cînd ne pregătim“. Peșitorii erau serviți cu țuică. După înțelegere, invitați neamurile la „căpară“ (un fel de tocmeală), la casa miresei. Mirele nu lua parte la „căpară“. Mireasa primea de la părinții „copilului“ (feciorului) doi-patru galbeni și bani de la rude. Se înțelegeau și pentru zestre. În general mireasa primea la căsătorie pămînt, bani, haine și ladă cu țoale. Mirele nu primea ca zestre mobilă dacă s-a căsătorit în casa părintească. Dacă, după căsătorie, mirele s-a mutat în casa fetei, primea el zestre, de mai puține ori mireasa.

Pregătirea nunții începea cu o săptămînă mai înainte, cînd tăiau bovine sau ovine. Făceau mălai cu „cucuruz“ (porumb). Nașul cocea „crișioane“ (colac rotund de 20—25 cm. diametru, din făină de grîu, apă și sare) pentru fiecare invitat la nuntă. Miercuri seara, nănașul (vornicul mirelui) cu mirele „chemau“ la nuntă în general 40—60 de invitați. Fetele niciodată nu participau la nuntă. La chemare, invitații erau serviți cu țuică cu plosca.

Sîmbătă seoseau lăutarii la mire, iar duminica dimineța erau prezenți la naș. Acolo serveau masa. În timp ce se adunau toți nuntașii, cei prezenți se aveau în joc, care dura pînă la ora servitului mesei, alcătuită din „zupă“ de tăieței, mălai, „crișioane“, varză, tocană cu cartofi, friptură în „cîpsîșe de pămînt“ (vas de lut) și răchie în vase de lut de doi litri. De la naș nuntașii plecau la mire iar de acolo toți porneau spre casa miresei. Ajungînd la poartă de obicei o găseau închisă. Cei dinăuntru întrebau:

„— De ce ați venit aicea?

— Noi am venit c-am găsit o urmă de căprioară, care s-a oprit aicea“.

Dialogul continua: cei dinăuntru spuneau ghicitori, la care trebuiau să răspundă cei sosiți:

„— Ce-i unu?

— Unu Dumnezeu în cer!

— Ce-i doi?

- Doi ochi la om!
- Ce-i trei?
- Trei picioare de tigaie!
- Ce-i patru?
- Patru roți la car!
- Ce-i cinci?
- Cinci degete la mână!
- Ce-i șase?
- Șase găuri la fluier!“

Unul din afară ciocănea în poartă și striga: „Noi am răspuns la toate, spuneți-ne voi cîți purcei sînt într-o chilă?“ Neputînd răspunde, în sfîrșit se deschidea poarta.

Nuntașii intră în casă. În loc de mireasă adevărată mirelui i se prezintă una falsă, pe „cînăra mică“ (o fetiță). Răspunsul era: „să trăiască, e bună, cînd crește, la vremea ei“, dăruindu-i acesteia bani. „Givăru!“ (vornicul miresei) se ducea după „cînăra mare“ (mireasa). Cînd o zăreau, toți erau bucuroși: „asta-i, să trăiască!“ Și îi dădeau și ei bani. Ceremonia continua cu ocolul mesei de către mireasă. Mirele cu „buzduganul“ (ghioagă) învelit cu „sovon“ (pinză albă rară, de 3×1 m. din bumbac din comerț), care de obicei îl primea de la „givăriță“, lovea ușor capul miresei de două ori, iar a treia oară îl așeza după ceafa ei, atrăgînd-o spre el. Între timp muzica cînta, iar nuntașii se sculau sunînd de două ori:

— „*Hai că mergem
Hai să mai stăm!*“

A treia oară în sfîrșit se pornea la cununie. În frunte merge „stăgariul“ (persoană care ducea steagul), cu „stagul“ confecționat de către naș dintr-o prăjină și o maramă cusută în culori cu „pui“ (brodată). Muzica „sufia“ marșul iar nuntașii jucau. „Cînărul și cînăra“ și cu nașul păseau în mijlocul nuntașilor. Nașul ținea în mîini două „lumini“ (luminări). În timp ce ei se cunună, nuntașii joacă, petrec afară, servind pe toți cei întîlniți pe drum. La ieșire mireasa poartă pe cap „sovonul“ cu cunună din flori de ceară. Mirele și mireasa țin cîte o luminare aprinsă în mînă. Alaiul se întoarce în casa miresei, după masă, unde tinerii sting luminările de oglindă. După dans, pe la șase-șapte, are loc servitul mesei. În acest timp servesc femeile care au cinstit-o pe mireasă cu daruri: bani, „pom de turce“ (o cruce de lemn cu un țăruș în mijloc și patru în colțuri, în țărușe cu curte dulci), chimeasă, opinci, strași și alte țeale.

Alaiul ajunge în casa junelui abia pe la miezul nopții, chiuind, cu muzică. În mijlocul „oborului“ (curte) se află o masă pe care sînt așezate o felie de brînză pe un blid, un caier de lînă, o „vadră“ cu apă, o „chită“ (legătură) de busuioc și un ciur cu boabe de porumb. După ce au ocolit masa de trei ori, tînăra stropește pe cei din jur cu chita de busuioc și împrășteie semințele cu mîna spre răsărit, apoi în celelalte

puncte cardinale. Bărbații țin pălăriile cu gura în sus, ca să nimerească cîte o boabă, spunînd că acestea vor aduce noroc.

Soacra pune straînul încins cu „brășira“ (briul) după capul miresei și junelui și din obor îi trage în casă. Apoi urmează jocul miresei cu tinerii. Banii adunați cu această ocazie sînt împărțiți între mireasă și muzicanți. A sosit clipa cînd tînăra împreună cu junele au ieșit din casă pentru a pregăti darurile miresei pentru nuntași. „Givărul“ și stegarul primesc bani. „Giveriței“ i se dă o cîrpă de „somot“ (catifea) sau de pînză cumpărată. Socrul, soacra, cumnata și frații primeau cîte o chimeasă. Darurile sînt puse pe o „boată“ (bită). Cel care a fost cinstit astfel spune: „Să trăiască finuța lui domnu căpitan!“ Între timp, muzica cînta marșul. Tîrziu, după orele două-trei din noapte, nunta „se sparge“, adică nuntașii se retrag.

Luni dimineața, femeile din sat „au periat-o“ (au pieptănat-o) pe tînără, iar soțul său „i-a ales cărarea cu banul“ (pe capul miresei cărarea părului a despărțit-o cu monedă). De acum înainte va purta „conci“ (coc). Între timp, muzica cîntă continuu, iar mirele pleacă după „dîrzari“ (nuntași), adunîndu-i după „tablou“, adică după lista cu darurile invitaților, întocmită în ziua precedentă. Unii dintre „dîrzari“ se îmbracă în „obrazăre“ (măști): bărbații în costume femeiești rupte, „căniți pe obraz“ (vopsiți), cu mustați și barbă din lînă, cu cîte o boată în mînă, intră în casele fetelor, spunîndu-le rizînd: „Țucă-će cu mine“. Tînăra îi așteaptă în poartă, stropindu-i cu chită de bucuioc și apă. Ei aruncă bani în vadra cu apă așezată în poartă. Dansează iar, prima dată în casă, apoi pe stradă sub steag, pe care între timp l-au înfipt în frunte pe acoperișul casei. Jocul e oprit de bucătărească, care-i poștește la masă. Mîncarea de data aceasta provine de la neamuri, vecini, care dimineața au adus carne de păsări la nuntă. Carnea e fiartă în cazane, în „moare“ cu făină de mălai. Pe lîngă „găini cu moare“ se mai servește supă de tăiței, varză cu carne, cartofi, friptură în „cîpsîje“ de pămînt, în țest, și se bea răchie. Fiecare primește cîte un crișion, cu care nunta ia sfîrșit.

Obiceiurile de nuntă descrise mai sus au fost practicate pînă acum circa 30 de ani. În ultimul timp unele momente tradiționale trăiesc, dar pierzîndu-și semnificația lor magică. Cu regret trebuie să constatăm că din nunțile de azi s-au înlăturat majoritatea obiceiurilor din trecut, pierzîndu-se specificul local autentic, tinzîndu-se spre uniformizare, așa cum sînt cunoscute în toată țara.

OBICEIURI LEGATE DE MOARTE

Misterul morții a dus la dezvoltarea unui întreg complex de credințe, după care viața este continuată de către mort pe o altă lume. În obiceiurile legate de moarte din Vîrciorova acest complex se manifestă puternic.

În credința populară moartea este prevestită de o mulțime de semne. Dacă cineva visează apă mare, cinepă mare sau că intră vaci negre în casă și nu le mai poate scoate, se crede că va muri cineva. Aceeași semnificație o are și cîntecul „șomvicii” (cucuvea) sau visul cuiva că îi cade o măsea.

Obiceiurile, pe lângă caracterul lor superstițios, au la bază și o serie de necesități igienice reale. Astfel mortul în prima zi este spălat, așezat pe o pînă albă (pongeală), acoperit de pămînt, apoi iar cu „pongeală”. Așa se ține pînă în ziua înmormîntării, cînd cineva din familie îl îmbracă, de obicei în haina purtată și la nuntă, pentru ca soții să se cunoască pe „lumea ailalată”. În prezent, femeile își pregătesc îmbrăcăminte nouă pentru această trecere în lumea a doua.

După aceea îl așează în „copîrșău” (sicriu), ladă simplă din scînduri, pe o ușă sau în pat acoperit cu o poneavă. Capul și picioarele se așează pe cîte o perină, iar în lungul sicriului se întinde o cușmă (țesătură din pînă, în patru ite) de circa 2 m. lungă și 60 cm. lată, la un capăt ornamentată prin motive de alesături și prin „ciucăței” (ciucuri), pregătită dinainte, special pentru acest lucru.

În sicriu neamurile pun o serie de lucruri, în mai multe scopuri. Ei vor să-i dea mortului anumite obiecte necesare pe cealaltă lume, cum ar fi: bani, ca să aibă din ce plăti vama și datoriile, turte pentru dar la rude, care îl așteaptă, în buzunar sau pe piept îi așează obiecte uzuale ca oglindă, piaptăn. Ei sînt preocupați și de îndeletnicirile lui de acum înainte: îi dau lînă să aibă de tors, semințe (pentru „ca să rodească” pămîntul).

Ca să nu se întoarcă mortul, deranjînd pe cei în viață, primește atîtea „păpuși de treantă” cîte persoane locuiesc în casă. El, după imaginația lor, va fi preocupat de desfacerea acestora. Iar ca dintre ei să nu se lege nimeni de mort, mai așează în sicriu și un briceag, acesta reprezentînd obiectul care taie și ultimele legături dintre mort și cei rămași în viață.

Rudele cele mai apropiate vor să-i păstreze amintirea celui decedat, crezînd că viața lui pe lumea cealaltă depinde de comportarea lor, în ceea ce privește organizarea înmormîntării și darea pomenii în anumite intervale.

Înmormîntarea e fastuoasă. În timpul slujbei fiecare participant ține în mînă cîte o luminare aprinsă, învelită cu pînă albă primită de la membrul de familie cel mai apropiat. Ard luminări și pe colțurile sicriului, ba chiar și în blide așezate pe pieptul și pe picioarele răposatului. Acestea din urmă sînt „luminile sufletului”, care au fost aprinse în timpul cînd s-a stins din viață și vor fi folosite de fiecare dată cînd se dă pomană.

După capul mortului în biserică sînt așezate o serie de „cotărișoare”, oale, găleți. Acestea sînt obiectele care vor fi date de pomană. În „cotărișoare” se află 24 „vâmi” (piine) și mîncăruri, băuturi. Mîncarea se împarte între bărbații care duc sicriul și ceilalți participanți. Din griul

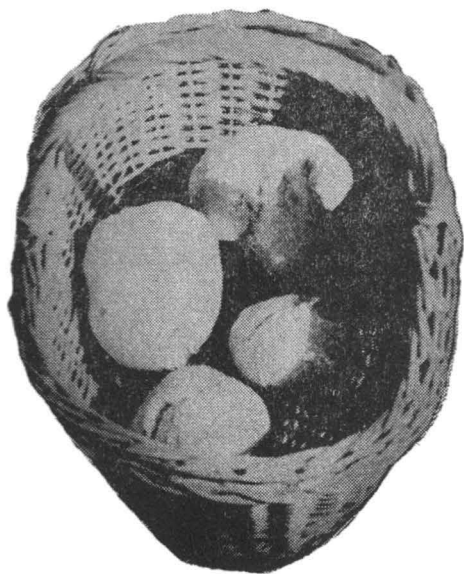

Fig. 1. „Cotărișioară” cu „vâmi” —
Vîrciorova.

Fig. 2. Prescuri — Valea Timișului.

sfințit se aruncă câteva boabe în alimente de fiecare dată cînd fac pomană. Vedrele sînt împodobite de colaci, turte, cornuri, luminări, basmale, bomboane. Alții aduc pomană în „stecurătoare” (țesătură de lînă ornamentată prin alesături). Însotindu-l la cimitir, femeile bocesc, îl cîntă pe mort. Alaiul se oprește des. Aceste „odinătoare” (loc unde se opresc) sînt organizate rînd pe rînd de cineva din neam pentru a da „peste mormînt” (sicriul neacoperit) obiectele și mîncărurile, adică pomana destinată rudelor.

Groapa este săpată și pregătită cu supraacoperiș, în aceeași zi, de către patru bărbați din neam, care poartă „măsaie” (prosoape albe) pe umărul drept. După terminarea îngropării, aprind cinci luminări. Patru la colțurile mormîntului și una la cruciulița ornamentată, și le lasă arzînd.

Se zice că mai de mult pomana era servită la fața locului, în cimitir. Azi participanții se reîntorc în casa mortului, consumă cele 22 de vâmi cu brînză și ouă fierte, iar rudele mai apropiate mîncă și mîncare gătită: supă din zeamă de carne cu „piparcă” (ardei uite), carne cu „curechiu” (varză acră prăjită) și mîlai în țest. Mai de mult mîncău și zeama de „păsulă” (fasole) și beau răchie. A doua zi unul din familie pleacă cu nouă muieri la cimitir la „tămîniat” și dă peste mormînt colaci, lumini și pancove. După șase săptămîni o singură femeie merge la tămîiat.

Următoarele pomeni se dau: după trei săptămîni, șase săptămîni, șase luni și un an, după care nu se mai ocupă intens de amintirea mortului.

Fig. 3. Darea pomenii peste mormânt — Virciorova.

Rămîne totuși o oarecare preocupare. De trei ori în fiecare an (în noaptea de Paști, în noaptea de Anul Nou și în Joia Mare) aprind lumînări la cimitir. În Joia Mare aprind și foc la cruce. Se obișnuiește ca la praznic să se facă șase prescuri din care se dă ultima cuiva la mormînt.

Marea majoritate a obiceiurilor funerare se respectă și azi. Din ansamblul obiceiurilor legate de principalele evenimente ale vieții omului, acest capitol a fost cel mai puțin atins. Fenomenul amintit se explică prin faptul că decesurile au loc în general în rîndul bătrînilor, legați mai strîns de tradiție. Pe de altă parte nu putem nega nici frica morții, care influențează atitudinea mistică a omului.

Datele acestea asupra obiceiurilor legate de principalele evenimente ale vieții meritau să fie amintite, fiindcă conțin multe reminiscențe tradiționale arhaice. Mentalitatea din trecut, plină de superstiții, după cum arătam, se pierde din zi în zi în urma schimbărilor profunde ce se înregistrează în cunoștințele, în modul de gîndire și în comportamentele populației de azi.

KLĂRA GAZDA